

Borbély Zsuzsa

Női-férfi szerepek és a család

Jane Austen Búszkeség és balítélet című művének filmes adaptációiban

Bevezetés

Jane Austen *Búszkeség és balítélet* című regényének három filmes adaptációjában vizsgálom, hogyan interpretálják a különböző korok és alkotók ugyanazt a maroknyi karaktert és szituációt különös tekintettel a női-férfi szerepek, házasság, család kérdésére az eredeti műhöz és egymáshoz viszonyítva. A választott három alkotás kellően távol esik egymástól mind korban, mind stílusban, ahhoz hogy érdekes összehasonlításokra adjon alkalmat. Természetesen az adaptáló kor mindig okoz eltérést a szövegben, saját ízléséhez alakítja, aktuálisnak érzett problémáit kidomborítja.

Jane Austen műveinek jellemzése

Bár Austent a köztudatban romantikus íróként tartják számon, valójában a klasszicisták képviselője, regényeiben nem az elsőprő szenvedélyek játsszák a főszerepet, sőt, az ilyen szereplők gyakran „bűnhődnek” hajlamaik miatt, a közösség rosszallásától kísérvé.¹

Bármennyire is ellentmondásosnak tűnik, a *Búszkeség és balítélet* párválasztásának alapját ésszerű döntések jellemzik mindkét irányból. A szülői oldalon Mrs. Bennet családja hosszú távú anyagi biztonságának megteremtését tartja szem előtt, amivel kikerülhetnek a kötött birtok és a fiúörökös hiánya okozta helyzetből. A lányok részéről pedig egy házasságban a kölcsönös tisztelet és megbecsülés, a felek hasonló hajlamai és intelligenciája az elvárás.

Jane Austen nem tekinthető feministának, bár műveinek bizonyos aspektusai efelé mutatnak. Regényeiben rávilágít a korabeli nők helyzetének korlátozottságára, különösen, ami az életpálya szabad megválasztását illeti. A feminizmus még csak abban áll, hogy a hösnőknek önállóan kell fontos döntést hozniuk, anélkül, hogy bárkinek a véleményére támaszkodhatnának vagy segítenének nekik. A morális függetlenség Elizabeth-nél kiegészül a

¹ lásd Jane AUSTEN: *Értelem és érzelem* (1811) – Marianne Dashwood és Willoughby kapcsolata, vagy a *Búszkeség és balítélet*ben Lydia szökése.

racionalista szemlélettel is. Collins lánykérésénél azt követeli, hogy „... lássa bennem az értelmes lényt, aki szíve szerint kimondja az igazat.”²

Austen regényeinek központjában egy kis közösség viszonyhálózata áll. Ez a jó értelemben vett szűkösség, a történelmi távlatok hiánya, ami miatt korszaktól, földrajzi helyzettől vagy társadalmi berendezkedéstől függetlenül érvényesek és élvezhetőek maradtak. Mindez az angol vidéki élet változatlan-ságával, biztonságot adó állandóság párosul.

Alakjai is ehhez a környezethez mérten nem nagyformátumú személyiségek, hanem az angol vidéken előforduló áltagos figurák, akik könnyű célpontot nyújtanak a befogadó azonosulásához. Legfőbb írói leleménye, hogy a látszólagos jelentéktelenségből kiindulva mutatja meg a kivételest.³

Erőssége a pontos és néhány jellemző vonással megrajzolt karakterekben, illetve viszonyaik és mindennapi életük ábrázolásában rejlik. Ezt szelíd iróniával és gyakran karikatúrisztikus ábrázolások formájában teszi.

Az austeni család

A regények motivációs háttere az austeni hősnők családjában gyökerezik. Más írótól eltérően, akik előszeretettel alkotnak árva regényalakokat, mint Charlotte Brontë *Jane Eyre*-je, Austen kontextusba helyezi hősnőit. Természetesebb, hétköznapi élethez közelebbi helyzetet teremt azzal, hogy ellátja őket családdal. Gazdag anyagot szolgáltat egy olyan témához, ami mindenki életének, korai tapasztalatainak a része: hogyan éljünk túl a saját családukat.⁴

A családok jórészt diszfunkcionálisak, a szülők valamilyen értelemben nem teljes értékűek a szerepükben. Emma⁵ édesapja például maga is folyamatos gondoskodásra szorul, ezzel teljesen magához láncolja és kisajátítja lányát. A Dashwood-lányok⁶ édesanyja inkább barátnő, mint a szülő, aki együtt izgul és sír Marianne-nel.

A Bennet család bizonyos tekintetben szerencsésebb az előbb említettekénél, hiszen mindkét szülő él még. A családi minta azonban korán sem tekinthető ideálisnak. A szülők rossz párkapcsolata, az apa kiábrándultsága kihat a családi életre.

² "but as a rational creature, speaking the truth from her heart." Jane AUSTEN, *Pride and Prejudice*, Penguin Group, 1994, 98.

³ TAKÁCS Ferenc, *Szerelem és pénz*, Filmvilág 2006 Április, 25-27.

⁴ June STURROCK, *Mrs. Bennet's Legacy: Austen's Mothers in Film and Fiction*, Persuasions on-line, V.29, NO.1 (Winter 2008), <http://www.jasna.org/persuasions/on-line/vol29no1/sturrock.html>

⁵ Jane AUSTEN, *Emma* (1815) Szeged, Lazi Kiadó, 2005.

⁶ Jane AUSTEN, *Értelem és érzelem* (1811) Budapest, Esély Mozaik Kiadó & Holding Kft, 1998.

Mr. Bennet felületes indokokból választott házastársat, felesége hiányosságai hamar kiderültek és az intelligens férfi a könyveiben és a környezete megfigyelésében talált örömet.⁷ A házasságát illetően belátta saját tévedését, elvesztette nemcsak a felesége, de saját maga iránti tiszteletét is. Elmenekült a saját világába és ezzel nemcsak férjként, de apaként is alkalmatlannak bizonyult. Nem igyekezett feleségét helyes útra téríteni, vagy lányainak a megfelelő neveltetés és szülői irányítást biztosítani. A Bennet kisasszonyok művelődését csak saját szorgalmuk és érdeklődésük szabta meg. A jelen központilag szervezett oktatáshoz szokott olvasója számára Lady Catherine de Bourgh mutat rá, hogy a lányok a kor mércéi szerint szinte semmilyen nevelést nem kaptak. Nem küldték őket iskolába, vagy fogadtak melléjük nevelőnőt.⁸

Az idősebb Bennet lányok olyan vonatkoztatási alapot kapnak, ami csak arra példa, hogyan nem szabad egy házasságnak működnie.⁹ Saját szüleikben láthatják az élő példát, hogy mi történik, ha a házastársak nem illenek össze intellektusukban és hajlamaikban, ha nem áll fenn köztük kölcsönös tisztelet és szeretet. A Gardiner család a boldog házasélet, békés családi otthon jelképei.

Az eredeti szöveg egyfajta karrierregény a lányoknak. Jane Austen korában nem kínálkozott sok lehetőség egy közép-, felső-középosztálybeli hölgy számára, ami a választható életutakat jelenti. Ha nem ment férjhez, akkor csak a jól ismert nevelőnői pálya állt előtte nyitva vagy a rokonai kegyén élt megtűrt vénlányként, ami gyakran az ingyen cseléd státuszát jelentette. Más pénzkereső foglalkozás nem számított illendőnek. Eleinte Austen is neve feltüntetése nélkül publikálta műveit, a Bronte nővérek szintén férfi álnevek alatt írtak. A házassággal pedig nem csak a férfihoz ment hozzá az ember, hanem annak társadalmi státuszához is, magáévá kellett tennie teljes életvitelét.¹⁰

Büszkeség és balítélet (1940) - R.: Robert Z. Leonard

Az első filmes feldolgozásnak hagyományosan az 1940-es, Robert Z. Leonard által rendezett változatot tekintik. Ebben a főszerepeket a kor két filmcsillaga; *Elizabeth Bennet*et Greer Garson, *Mr. Darcy*t Laurence Olivier alakítja.¹¹

A korabeli hollywoodi adaptálási gyakorlatnak megfelelően a fő

⁷ Jane AUSTEN, *Büszkeség és balítélet*, ford. SZENCZI Miklós, Budapest, Európa kiadó, 1975, 202.

⁸ AUSTEN, *i.m.* 144-146.

⁹ „Ha Elizabeth csak a maga családi tapasztalatai alapján ítél, nem alkothatott volna valami kedvező képet a házastársi boldogságról vagy az otthon örömeiről.” AUSTEN, *i.m.* 202.

¹⁰ *Women in literature: reading through the lens of gender* Szerk. Jerilyn FISHER, Ellen S. SILBER, London, Greenwood Press, 2003, 237-240.

¹¹ Alapjául elsősorban Helen JEROMENAK a könyvből készült 1935-ös színdarabja szolgált.

cselekményszálakat megtartja, néhol pedig jelentősen eltér az eredeti regénytől, azt csupán kiindulásként használva. A rendező itt a férjfogás motívumára koncentrált, komikus aspektusból.

Austen finom iróniáját slapstick humorra cserélték és a screwball comediek elemeivel dúsították a cselekményt. A kor hollywoodi vígjátékainak megfelelően a regény mélyebb jelentésrétegei nem játszanak szerepet ebben az interpretációban, melynek egyetlen tanulsága, hogy végül mindenki megtalálja a párját.

A látvány kedvéért - a kosztümök és a frizurák stílusa miatt - a regény eredeti cselekményét eltolták néhány évtizeddel.¹² Az eredetileg feltételezhetőleg 1790-1813 között játszódó cselekményt nagyjából az amerikai polgárháború korába csúsztatták.

A film komikus alaphangját már az első képsorok megadják. A nyitójeleket egy boltban játszódik, ahol Mrs. Bennet, Lizzy és Jane épp ruhát vásárolnak, itt értesülnek Bingley és társasága érkezéséről. Majd Lady Lucasszal és Charlotte-t megelőzve igyekeznek hazaérni, hogy ők ismerkedhessenek meg vele hamarabb. A hintóverseny a lányok férjekért folytatott versenyfutásának metaforája. ahogyan a házassági terveket a boltban megtárgyalni a témához egyfajta kereskedőszemlélettel történő közeledés analógiája.

A két fő karakter sztár státusza eltolja a hangsúlyokat. Nem a korábban felhozott átlagosságot képviselik, hanem minden ízükben kivételességet. Greer Garson az 1930-as évek végén, '40-es évek elején a Metro-Goldwyn Mayer egyik új csillaga volt, és mint ilyen, a stúdió legfőbb „kereskedelmi terméke” vagyis a film középpontja is. Ez a korszak filmes elbeszélésmódjának konvencióihoz igazodik szépen beállított zsánerképeivel.

A színésznő a szerep megformálásakor harminchat éves volt, a regényben leírt könnyed játékos kedélyt, ami a húszéves hősnő sajátja, a csodálkozó tekintettel és a túlméretezett masnikkal igyekeznek elérni. A színésznő érettsége átsüt a szerepen, Lizzy karakterét olyan mértékben felerősítve, hogy a kevésbé erőteljes Darcy nem tűnik méltó párjának. Kettőjük erőviszonyait jól szimbolizálja az íjászkodás jelenete; Darcy egy gyenge lövés után kedvesen és fontoskodva tanítgatja Elizát a sportra, aki egy ideig túri, majd három tökéletes lövéssel véget vet az oktatásnak bizonyítva ügyességét, ami nyilvánvalóan felülmúlja még a férfiét is.¹³ Ez az Elizabeth remekül boldogul egyedül is.

A regény fejlődéstörténet, kettejük kapcsolatának dinamikája a könyvben azon alapul, hogy fejlődniük és tanulniuk kell a másiktól, hogy aztán

¹² Sue PARRILL, *Jane Austen on film and television: a critical study of the adaptations*, Jefferson, North Carolina and London, McFarland, 2002, 55.

¹³ Ennek reprízét látjuk az *Emma* (1996) Douglas McGrath rendezte változatában azonban épp az ellenkező előjelekkel. Emma (Gwyneth Paltrow) hasonló magabiztossággal alkot véleményt és kezeli az íjat, mint Greer Garson Elizabethje, azonban mindkét esetben hibázik. Lövése célt téveszt, ahogyan Harriettel kapcsolatos tervei is. Mr Knightley (Jeremy Northam) itt már valóban tanító szerepet tölt be és segíti a hősnő jellemének fejlődését.

méltó párjai legyenek egymásnak. Darcy az első lánykérésakor kapott kritika és az Elizabeth iránti szerelem hatására felülvizsgálja korábbi elveit és cselekedeteit. A lányra is hatással van a családját ért kritika, később pedig Darcy levele helyezi más megvilágításba a dolgokat. A derbyshirei utazás, mint önmaguk megismerésének eszköze ebből a feldolgozásból kimarad, mivel, ahogy az íjászatban, az életben sem tud semmit tanulni Elizabeth Bennetnek ez az értelmezése ettől a Darcytól.

Darcy ellenérzéseinek elsősorú oka a Bennet család tagjainak valójában létező viselkedésbeli hiányossága. A családi szálakban történő változtatások a cselekményt és a karaktereket egyaránt befolyásolják. Sérül az ok-okozati láncolat, a motiváció érthetetlen lesz. Az 1940-es verzióban ezért maga az alapkonfliktus sem érthető, mivel abban egy boldog családot látunk. Mr. Bennet boldog papucsférj, a lányok vidámak, de ugye fiatalok, néha illetlenek. Mrs. Bennet céltudatos asszony, aki a lányai érdekeit tartja szem előtt, akik támogatják ebben a törekvésében. Gardinerék, akiknek eredeti dramaturgiai funkciója a regényben, hogy a Jane-hez és Elizabeth-hez illő szülői modellt testesítsék meg kimaradnak az adaptációból. Nincs rájuk szükség, mert maga a Bennet család is jól funkcionál.

Az amerikai feldolgozások ódzkodnak a családok diszfunkcionalitásainak ábrázolásától. A 2005-ös verzió is egy idilli, boldog családot mutat, ahol a szülők még mindig szeretik egymást. A film végén, mikor felvetődik az elköltözés gondolata, biztosítják egymást arról, hogy addig nincs baj, amíg ők itt vannak egymásnak.

A történet megfosztva a háttérül szolgáló motivációk mélyebb, pszichológiai dimenziójától, csupán arról szól, hogy Darcy a bálon visszautasítja Bingley ajánlatát, hogy bemutassák Elizának, aki megsértődik, és bár a férfi néhány perccel később (valamilyen rejtélyes okból) már táncolni kéri, nem tudja többé kiengesztelni a lányt, holott a film egész hátralévő részében ezen fáradozik. Wickham története és Bingley eltérítése maradnak az egyedül valós okok Elizabeth ellenérzéseire, amik azonban mire kiderülnek, már túl vagyunk a film felén.

A különböző családtagok változatosabbnál változatosabb módon hozzák kényelmetlen helyzetbe magukat és családjukat, ám ennek helytelenítését Darcy sznobizmusának tulajdonítják, mivel nem tud nevetni. A megoldás magától értetődő: senkinek nem kell változtatni a viselkedésén, csak Darcynak kell elfogadni, hogy ők ilyenek.

Férfi karakterek az amerikai feldolgozásban

Austen nézőpontja a szó minden értelmében női nézőpont, a férfiak érzései, gondolatai nem gyakran jelennek meg a műveiben. Jellemzően vázlatosan,

kevés vonással rajzolja meg történeteinek férfi alakjait. Darcy ehhez képest részletesen kidolgozott figura.

Karakterének ebben a feldolgozásban nem a férfias aspektusai kerülnek előtérbe. Pedig Oliviertől nem áll távol a férfiasabb játéktílus, hisz nem sokkal korábban épp az *Üvöltő szelek* (1939) Heathcliffje kapcsán mutatta meg a képességeit ezen a téren. Az érzékenynek és kifinomultnak szánt ábrázolás kimódolt, gyakran zavart vagy épp bizonytalan, mint az első lánykérési jelenetben, ahol szó szerint megriad Elizabeth reakciójától. A büszkeség nem érződik a viselkedésében, közvetlen és barátságos, igyekszik a lány közelébe kerülni.¹⁴ A fő szerelmi szál klasszikus „ellentétek vonzzák egymást” dramaturgiába fordul. Nem méltó párja azonban Olivier Darcyja Garson Elizabethjének, nem egyenrangúak.

A férfi figurák háttérbe szorulnak a nagyon határozott, erőteljes nők mellett. Mintha az alkotók a férfi karakterek fentebb említett vázlatosságát egyúttal súlyozásuknak is tekintették. Mr. Bennet (Edmund Gwenn) karaktere tipikus példája a felesége árnyékában élő férjnek. Kicsinek és jelentéktelennek tűnik az asszony lendülete és céltudatossága mellett, hiányzik belőle a kritikus felhang, az ironikus szemlélet. A jelenetek többségében lesütött szemmel, szerényen meghúzódva áll a háttérben vagy felesége mellett, mint Collins bemutatkozásánál.

Bingley (Bruce Lester) szinte csak díszletnek tekinthető, nem látjuk személyiségének más dimenzióit, mint a Jane iránti szerelem. Érkezése indítja a cselekményt, és távozása is vihart kavart, de visszatérte és hogy végül megkéri Jane kezét szinte már mellékes, csak érdekességként megemlített információ.

Wickhamből (Edward Ashley) csupán egy csinos bajusz és egy fess zubbony maradt, szinte egy személyben testesíti meg a Merytonban állomásozó katonákat. Évődésük ugyan folyamatos, de Elizabeth nem érdeklődik iránta komolyan. Lydiával való kapcsolata viszont jobban felépített, mint más feldolgozásokban.¹⁵

Mr. Collins (Melville Cooper) figuráját sikerült nagyszerűen megragadni: első megjelenése tökéletesen tükrözi jellemét, ahogy vacsorára menet elégedetten megnézi magát a tükörben és előre kitalált bókjait ismételve vonul a lépcsőn, majd a jövőbeni tulajdonos érdeklődésével szemrevételez egy vázát. Kenetteljes és ostoba. Tiszteletesből könyvtárossá avanszált, minden bizonnyal a vallásos kérdésekben érzékeny amerikai nézők érzékenységét kímélendő.

¹⁴ Ez Lady Catherine de Bourgh rosingsi vacsoráján különösen jól látszik, ahol készségesen lapoz a lánynak zongorázás közben.

¹⁵ Lydia: - You going to be my partner, Mr Wickham!

Wickham: -What an honor! I've been kidnapped!

Pride and Prejudice (1940) R.: Robert Z. Leonard. 01:05

Női karakterek az amerikai feldolgozásban

Az 1940-es feldolgozás az egyébként is magabiztos austeni hősnőket még erősebbnek, öntudatosabbnak állítja be. Szinte egy matriarchális társadalom rajzolódik ki a férjét háttérbe szorító Mrs. Bennettel és a Darcyt is irányító Lady Catherinnel.

Lady Catherine de Bourgh (Edna May Oliver) új szerepkörrel gazdagodott: a szerelem követét játssza, szándékoltan elősegítve a fiatalok egymásra találását. Az ellentmondást nem tűrő dámából a szigorú, de aranyszívű nagynéni figurájává alakult. Ezzel a fellépésével több tekintetben is Darcy értékét csökkenti. Elmondása szerint a Lady rendelkezik Darcy vagyona fölött, aki tehát nem mások életéért és boldogulásáért felelős földesúr, hanem a családi vagyonból élő nemes. Még ennél is ellentmondásosabb helyzet, hogy míg Eliza kész lemondani akár a vagyonról is a szerelem kedvéért, és bátran szembeáll Lady Catherine-nel is, addig a férfi a nagynénjét küldi előre puhatolózni, amíg ő kint kuksol a hintóban és csak akkor kéri meg a lány kezét ismét, mikor már garantált a siker. Ettől eltekintve a hölgy ábrázolása kifejezetten jól eltalált a korábbi rosingsi színekben.

Jane karakterének elvész a mélysége: annyit tudunk meg róla, hogy nem mond rosszat másokról és nagyon szép. Maureen O'Sullivan alakításában „cicás” jelleget kap. A szépségen kívül nem sikerült megragadni a karakternek egyetlen más aspektusát sem, mint az intelligencia vagy a belső értékek. Az orvosi vizsgálat közben egyetlen gondja, hogy Bingleynek jó rálátást biztosítson Hampshire legszebb profiljára.

Lydia (Ann Rutherford) fiatal és szeles. Hibája nem a jellem hiányosságából, hanem zabolátlan természetéből adódik és a szökése főleg azért jelent problémát, mert Wickham szegény és még nem házasodtak össze. Mikor hazaérkeznek már az esküvő után, boldogan fogadja őket a család. Korábbi kilengései, viselkedése a tisztekkel az első bálon csak komikus epizódként szerepel, nem esik latba jelleme megítélésekor.

Charlotte Lucas (Karen Morley) jól viseli sorsát, határozottan, de nőiesen irányítgatja Collinst. Intelligenciában és humorérzékből Elizabeth méltó párja. Házassága józan számítás szerint sikeresnek tűnik, hátrányait csak néha olvashatjuk le Charlotte arcáról, mikor férje a Lady érdemeiről vagy épp a berendezésről áradozik. Válaszaiból kitűnik, hogy megőrizte éles szemét és kiegyensúlyozott kedélyét.

A lányok homogénebb közeget alkotnak, a regényben sincsen annyira kiemelve a két idősebbik nővér, mint az 1995-ös feldolgozásban. A testvéri szeretetet és összetartást itt sikerült a legjobban megragadni. Ráadásul az összes nővért megtartották az adaptációban. Más dimenziók azonban elvesztek, mint Elizának Jane-nel illetve Mr. Bennettel való bensőséges kapcsolatának nagy része.

Mrs. Bennet (Mary Boland) alakja ebben a felfogásban határozott, kevésbé hisztérikus, mint a '95-ösben, egyfajta matriarcha. Egész családja támogatja mesterkedéseit. A módszerei azonban gyakran közönségesek, mint amikor gőz felett felbontja Jane levelét vagy lóháton küldi át Bingleyékhez.

Több elemző felhívja a figyelmet a történelmi kontextus jelentőségére a film megítélése kapcsán. Az 1940-es - és a 2005-ös - feldolgozásban is egy válságos gazdasági helyzetet, háborút, bizonytalan körülményeket megélő országban az emberek szórakozásra vágnak. Az 1995-ös változat, ami egy viszonylag békés, történelmileg nyugodt időszakban készült, ahol a gazdaság is növekvő tendenciákat mutat, megengedheti magának a mélyebb filozófiai és pszichológiai felhangokat.¹⁶

Büszkeség és balítélet (1995) - R.: Simon Langton

Az utóbbi idők legpontosabb adaptációjának az 1995-ben a BBC által készített minisorozat tekinthető, mellyel szinte együtt olvasható a könyv. A film a kulturálisörökség filmek áramlatába illeszkedik.¹⁷

A regény és a film közt a legnagyobb eltérést a két főszereplő megközelítésében mutatkozik. Elizabeth Bennet figurája a filmben egybeolvad az író alakjával. Ezt az elképzelést támasztja alá a film nyitó képsoraiban. A Netherfieldet szemrevételező két lovast a dombtetőn álló Elizabeth figyeli, mintha az égből tekintene le rájuk, vagy az író/rendező/Isten szemlélné a hőseit mindentudó mosollyal.

A regénybeli objektív narrátor, a filmben beleolvad Eliza karakterébe, egy szubjektívebb szemszöveget létrehozva. Megmarad ugyanakkor a Jane-nel és apjával való szoros kapcsolat. A feldolgozás terjedelme természetesen sokkal tágabb teret, több alkalmat biztosít a szereplők árnyalt és sok eszközzel történő jellemzéséhez.

Ez az egyetlen olyan adaptáció a vizsgáltak közül, ahol Mr. és Mrs. Bennet házasságának diszfunkcionalitását ábrázolják. Mr. Bennet iróniája mögött érződik némi keserűség és elég könnyű elképzelni, hogy az intellektuálisan jóval

¹⁶ STURROCK, *i.m.*

¹⁷ „Nagy-Britanniában az 1980-as években indult a tendencia, amelynek keretében szépirodalmi műveket dolgoznak fel, ezek megfilmesítésében kulcs szerepet játszik az angol irodalmi hagyományban betöltött helye. Ezek az alkotások hivatottak képviselni a brit nemzeti kultúrát és hagyományokat, nemzeti értékeket, népszerűsíteni az országot. Jellemzőjük a színvonalas színészi játék, gondosan kiválasztott helyszínek, szöveg- és történelmi hűség a kosztümök és berendezési tárgyak tekintetében, aprólékosan kidolgozott részletek, hőseik az arisztokrácia köréből kerülnek ki.” VÁRÓ Kata Anna, *Kosztümös regények. A brit kulturálisörökségfilmekről*, Nagyvilág, 2006. augusztus. LI. évfolyam 8.szám, 814-825.

alatta álló és gyakran hisztérikus Mrs. Bennetet milyen nehéz lehet elviselni sztoikus férjének, nem ritkán pedig két idősebbik lányának is. Mrs. Bennet karakterének karikírozását ez az adaptáció vitte a legmesszebbre. Alakja szinte hangos, türelmetlen, sekélyes, tulajdonképpen Lydia idősebb mása. Nyilvánvalóan alkalmatlan a gyerekei sokoldalú művelésére, vagy akár csak megzabolázására. Ahogyan egyébként a könyvtárába zárkózó Mr. Bennet sem bizonyul gondoskodóbb szülőnek. Ezt Lydia Bath-ba utazásakor figyelhetjük meg legjobban. Mrs. Bennet egyenesen vele akar menni, annyira lelkesedik az ötletért, Mr. Bennet pedig Lizzy józan intése ellenére sem hajlandó semmit tenni, könyvei mögé bújva nem hajlandó figyelembe venni az esetleges következményeket.

Érzékletesen ábrázolják Lydia illetlen, szabályokra semmit nem adó viselkedését. Ami a netherfieldi bálon való viháncolásban a csúcson sodik ki.

Lady Catherine megjelenítése szinte madárszerű, ami a mindenre kiterjedő figyelmét és a bármikor lecsapni kész természetét jelképezi. Ez a rosingsi estéken figyelhető meg legjobban. Erős akaratú asszony, aki szinte teljesen elnyomja nem csak saját lányát, de az alatta állókat is.

Charlotte Lucas alakjának a megformálásában találunk némi fenntartást a házassága sikerességét illetően. Nem is próbálja titkolni látogatóban lévő barátnője előtt, hogy támogatja férjét minden olyan tevékenységben, ami őt minél távolabb tartja a háztól. Ugyanakkor a gazda büszkeségével vezeti körbe Lizzyt a házban, és saját bevallása szerint összességében elégedett lehet a helyzetével.

Wickham esetén sikerült megragadni jelleme kettősségét. Kellemes beszélgetőpartner és jó társaság, még a Miss King behálózására tett kísérletet is megbocsátják neki, míg fény nem derül valódi jellemére és viselt dolgaira. A kedvessége mögötti ürességet villan meg, mikor Lydiával visszatérnek és sétálni megy Elizabethtel, ahol még mindig Darcyt próbálja meg befektíteni. Pillanatnyi zavart okoz csupán viselkedésében, hogy a lány elárulja, mindent tud, de sima modora nem sokáig hagyja cserben.

Collins tiszteletes több epizódban is bizonyítja együgyűségét és önteltségét. A Lady Lucaséknál tartott összejövetelen egy kártyajáték szabályait sem tudja megtanulni. A lánykérési jelenet vall legékesebben jelleme hibáiról. Jellemétől távol áll minden romantikus képzet, erre tett kísérletei a film komikus aspektusát alkotják, lánykérésénél például a tiszteletes feje fölött egy antik szerelmi idillt ábrázoló színes festmény lóg, ami görbe tükröt tart az úriember amúgy is visszás szavai elé.

Mr. Bennet ebben az esetben nem gyengekezű papucsférj, mint a korábban elemzett filmben. Kiegyenlítették az erőviszonyok, csak intellektusa helyezi felesége fölé. Elvonulása választásból ered. Az ő megszólalásai, humora adja vissza leginkább Jane Austen finom iróniáját, ami a filmes változatokba nehezen átültethető.

Darcy esetében nagyobb a változás, mint Elizabeth alakjában. A regényben rögtön az elején kiderül számunkra, hogy vonzódik Elizabeth-hez, a filmben azonban késleltetéssel élnek az alkotók és Darcy szándékairól, gondolatairól alig tudunk meg valamit: állandó belső feszültség süt róla. Ez az önmagával való vívódás jele, de tűnhet gőgnek is - ezt használják ki a filmben. A lány iránti szerelem és vágy leküzdését ábrázolják azok a képek, amelyeken biliárdozik, vív, lovagol. Ironikus az a párhuzamos montázs, amiben Eliza Pemberlyben sétál, és egyre jobban csodálja Darcyt, a jó gazdát, az előkelő urat; egyre idillikusabb képet alkot róla, míg Darcy végső kétségbeesésében, hogy legyőzze, vágyait fejest ugrik a tóba. A lány egy ideált csodál, a falon függő festmény elemeli a valóságtól a férfit a képzeletében.

Mátkaság és legényélet (2004) - R.: Gurinder Chadha

A bollywoodi típusú film „... egyszerre kötődik egy gyártási helyhez (Bombay), egy filmgyártási nyelvhez (hindi), és ugyanakkor egy sajátos filmkészítési stílushoz is (énekes-táncos jelenetekkel tűzdelt, látványos kiállítású filmek, melyek rendkívüli hangsúlyt helyeznek a sztárrendszerre).”¹⁸

Maga az alapul szolgáló mű (*Büszkeség és balítélet*) az egyik legjellegzetesebben angol regény a világirodalomban. Ezért is meglepő, milyen jól illeszkedik ez a XIX. századi Angliában játszódó történet a mai indiai környezetbe.

A szerelmi motívum a bollywoodi filmben alkalmat ad a különböző társadalmi, vallási, stb. különbségek megtárgyalására, jelen esetben az Indiával kapcsolatos kép árnyalására, az előítéletek kimondására és egyúttal megválaszolására. William Darcy (Martin Henderson), az amerikai hotelmágnás és Lalita (Elizabeth Bennet) (Aishwarya Rai), szócsatái a férfi elitista, szinte a gyarmatosítókat idéző elképzelései miatt robbannak ki. A lány ezek megválaszolásakor nagyon határozottan fejt ki véleményét. Darcy testesíti meg az előítéletekkel teli Nyugatot, aki csak az elmaradottságot látja Indiában technikailag és szellemileg egyaránt. Lalita ezzel szemben az öntudatos, felvilágosult nő, emellett tiszteli a hagyományokat, ezzel egyesítve magában a nyugati és keleti erényeket.

A kettejük viszonya tulajdonképpen a kultúrák ütköztetése. A film egyértelműen a lány nézőpontját tartja helyesnek. Romantikus filmtől szokatlanok a hősnő feminista vagy épp nacionalista megnyilvánulásai. Az erők azonban nincsenek egyensúlyban, mivel Darcy karaktere nem méltó párja az okos és talpraesett lánynak. Nem képes megválaszolni a Lalita által felvetett problémákat. A lány alakjában is megjelenik a kettősség modern nézetei és az ott hon viselt nyugati stílusú ruháiban.

¹⁸ VINCZE Teréz, *Felfedezőút a filmvilág szubkontinensén*, Metropolis 2007/01, 9.

Társadalom és család

Az indiai társadalom sajátosságai miatt alkalmazható ilyen jól a XIX. századi Angliában játszódó történet. A korabeli angol társadalomhoz hasonlóan ez is szabályokon, előírásokon alapul, a család és a házasság jelentősége, ami meghatározza az ember egész életét.

Gurinder Chadha erősen karikírozott képet fest a kivándorolt indiaiakról. Balrajék/Bingleyék Angliába költöztek „a királynő mellé”, gazdagok, de eltávolodtak a gyökereiktől, nem olyan fontosak már nekik a hagyományok és a család (sosem látjuk pl. a szüleiket). Kiran (Miss Bingley) (Indira Varma) már nyugatinak tekinti magát. Balraj (Naveen Andrews) viszont képes megtalálni Jaya (Jane) (Namrata Shirodkar) segítségével az összhangot. Kohli (Mr. Collins) (Nitin Ganatra) szintén meggazdagodott Los Angelesben és ezzel folyamatosan dicsekszik is. Mindkét életformából a negatívumokat testesíti meg: arrogáns amerikai, akinek mindene a pénz, de hagyományos elképzelése van a feleségről; szolgálja ki mindenben és vezesse a háztartást.

A bemutatott családminta alapvetően boldog, leginkább az 1940-es változatban látotthoz hasonló. A családot a határozott anya irányítja, a könyvtárártól – megfosztott Mr Bakshi (Mr. Bennet) (Anupam Kher) csendes derűvel és belenyugvással asszisztál a férjvadászathoz. A korábban felvázolt motivációs lánc, aminek alapja a szülők rosszul működő házassága és nevelésük hiányosságai, áthelyeződik a kelet-nyugat, hagyományok kontra modernitás ellentétre.

Az indiai filmek egyfajta felülről közvetített értékeket nyújtanak nézőiknek. Egy ideális morális univerzumot kreálnak, aminek középpontjában a család és a nemzet állnak. Az egyéni vágyak, mint a saját magunk, szerelemből választotta házastárs alárendelődnek a közösségi érdekeknek, mint az előre elrendezett házasság, ami nem két ember, hanem két család szövetségét jelenti. Ez az intézmény a modernizálódó világban sem látszik eltűnni, mindössze annyit finomodott, hogy a szülők, ha nem is előre kiválasztják, de utólag mindenképpen jóvá kell, hogy hagyják gyermekük választottját. Az indiai család társadalmi intézmény, a családi értékek, házasság, rokonok összetartása az indiaiság legfontosabb jegyei.

A diaszpórán élő indiai népesség a családon keresztül őrzi meg identitását, ezzel kapcsolódik otthoni gyökereihez. Ez az oka, hogy Kohli szahib épp úgy, mint Balraj az óhazában keresnek maguknak feleséget. Az indiai nő, aki megteremti az otthon melegét, összetartja a családot, ápolja a hagyományokat.

A nemzeti öntudatnak épp ezen a művön történő reprezentációja párhuzamot von az 1995-ös brit és a bollywoodi változat között. A kulturális örökség filmek szintén az ország értékeit voltak hivatva közvetíteni ott a kultúrára vonatkoztatva első sorban. Ebben a feldolgozásban a hagyományos család szilárdságát állítják szembe a gazdagsággal és a modern értékekkel. Bakshiék bár szegények, de boldogok, mert összetartó, szoros családi kötelék van köztük.

Ezzel szemben Will egy csonka családból érkezett, vele is ennek az összetartásnak és otthonnak az ígérete érteti meg az indiai gondolkodásmód lényegét. Johnny talajtalansága, ahogy hátizsákos turistaként járja a világot, ebben a kontextusban már gyanakvásra adhatna okot. Családjáról csak annyit tudunk, hogy az anyja Darcyék nevelőnője volt. Még Londonban is egy hajón lakik nem házban. Ez az otthon és családnélküliség jelképezi a morális értékek hiányát.¹⁹

A film sokat beemel a korábbi adaptációkból, elsősorban az 1940-es változatból. A filmes közeg, amiből a női főszereplő érkezett, egy, a '30-as évek stúdiórendszerét és sztárkultuszát idéző szisztéma. Ebben az esetben is a női szereplő, Aishwarya Rai az ismertebb és a karakter megformálásánál is erőteljesebb. Martin Hendersonnal alkotott kettősének ugyanaz a problémája, mint a Garson-Olivier párnak: a női figura sokkal öntudatosabb lett, erősebb, nem áll fenn köztük egyensúly, a mérleg egyértelműen Lalita javára billen. A tanulási folyamat kicsiben az amerikai részekben jelenik csak meg. Itt azonban inkább Amerikát, a kultúrát és a férfit ismeri meg. Darcy esetében a megismerés és elfogadás folyamata eljut a kezdeti fanyalgás és a hotel által a turistáknak mutatott India képtől a valódi indiaiság és India megismeréséig, olyannyira, hogy az esküvőjük is indiai hagyományok szerint zajlik a film záró képsoraiban.

Bollywoodi női szerepek filmen

Több női szerepmintát is megfigyelhetünk a filmben, amik a klasszikus bollywoodi narratíva szabályait követik.²⁰ A lányok édesanyjának alakja közelebb áll az 1940-es verzió megközelítéséhez. Egy indiai filmben tiszteletlenség lenne egy családanyát a '95-ös verzióhoz hasonlóan ábrázolni, itt teljesen természetes, hogy az anya feladata gondoskodni a lányai jövőjéről a házasságok által. Teljes és boldog családjuk éles ellentétben áll Darcyékkel, ahol a család széthullott, mivel az édesanya átvette az irányítást, üzlettel foglalkozik a gyerekei és a férje helyett, felborítva ezzel a hagyományos szerepek egyensúlyát. Balraj testvére, Kiran a külföldön élő, modern indiai nő negatív mintája rövid hajával és rövid szoknyájával. Ismeri a tradicionális rítusokat, de nem vesz részt bennük, kissé le is nézi az Indiában élő indiaiakat. Ő tolmácsolja Darcynak az esküvőn elhangzó dalokat.

A négy lány is négy különböző nőtípust és hozzáállást testesít meg. Jaya, a legidősebb elfogadja az előre elrendezett házasság gondolatát. Elmondja, hogy bár szégyelli bevallani, de ő is reméli, hogy Balraj tényleg feleséget

¹⁹ Patricia UBEROI, *The diaspora comes home: Disciplining desire in DDLJ*, Contributions to Indian Sociology, 1998. vol. 32, 305-336. (<http://cis.sagepub.com/content/32/2.toc>)

²⁰ Geetanjali GANGOLI, *Szexualitás, érzékiség és összetartozás - Az „anglo-indiai” és a „nyugati” nő reprezentációja a hindi filmekben*, Metropolis, 2007/01, 38-51.

keres magának Amritsarban. Ő a hagyományos indiai nőképet jeleníti meg, csendes, elfogadó, engedelmes, de nem bigott, otthonosan mozog a modern világban is.

Maya a harmadik és egyben a legkonzervatívabb, a „legindiaibb”. Megbotránkoztatja húga viselkedése, gyakran be is árulja őt, például hogy fiúkkal levelezik éjszaka. Alkatilag is ő áll a legtávolabb a nyugati elképzelésektől.

Lakhi (Lydia) a legkisebb és a nyugati kultúra rá gyakorolta a legnagyobb hatást, ezt nevének angolosan is értelmezhető formája is jelzi. Nem olyan kicsapongó, mint Lydia, ami nagyban a szülői odafigyelésnek köszönhető. (Anyja figyelmeztetésére rögtön az első esküvői ünnepség előtt át kell öltöznie, mert túl kihívó ruhát vett fel, ezt az intelmet később apja is megerősíti.) Folyton Johnny Wickham körül nyüzsög, amikor azonban rájön, hogy az csak kihasználta, nővérelé visszatér családjához.

Lalita a második lány, a történet főszereplője. Ő a határeset kelet és nyugat között, mindkettő pozitív vonásait ötvözi magában. Mikor édesanyja Balrajék eljegyzésén azt tudakolja a fiútól, hogy nincs-e egy helyes indiai unokaöccse Lalita számára, pillantásában, amit Willel vált benne van, hogy a szülei jóváhagyása nélkül nem megy férjhez. Darcy is elfogadja ezt, Jaya esküvőjén a hozzá szaladó Lalitát csak a család jóváhagyó pillantása után öleli magához.

Összegezés

Mindhárom adaptáció eltérő korszakban és más-más országban készült, amik az azonos irodalmi alapanyag ellenére lényegi eltéréseket eredményeztek az elkészült művekben.

A családok ábrázolásánál általánosságban elmondható, hogy az alkotók ódzkodnak a Bennet família hibáit beismerni és hajlamosak az itt megjelenő problémákat félresöpörni és kihagyni a filmből, azt gondolván, hogy nem sérül a történet, holott így épp a motivációk gyökerét vágják el a számos értelmezésrétegétől és klasszicista logikával felépített szerkezetétől megfosztva a művet.

Összességében megállapítható, hogy a regény sikeres adaptálásának kulcsa a főszereplő Elizabeth Bennet és Mr. Darcy alakjának megfelelő súlyozása. Szerelmi történetük hiteles ábrázolásához méltó ellenfeleknek kell lenniük, hogy majdan méltó társak lehessenek. A karaktereknek magukban kell hordozni a fejlődés lehetőségét, hogy a regényben megrajzolt ív a filmben is teljes legyen.